

---

# UTILITARISMUS V PODÁNÍ JOHNA STUARTA MILLA<sup>1</sup>

Martin Janíčko\*, Pavel Janíčko\*\*

## Úvod

Stat' pojednává o pojetí teorie *utilitarismu* v podání anglického ekonoma 19. století Johna Stuarta Milla a zejména o tom, jak se Mill staví k utilitarismu ve svých vědeckých pracích v porovnání s jeho soukmenovci a předchůdci. Stat' se taktéž snaží o nastínění pozdějšího rozvoje a využití utilitarismu v sociálních vědách i mimo ekonomii a uvádí kritické zhodnocení tohoto teoretického přístupu z řad ostatních sociálních vědců. Utilitarismus je obecně považován za jednu z podob liberální ideologie, často se ovšem skloňuje jako podmnožina klasického liberalismu, a to také z důvodu jasného napojení právě na Johna Stuarta Millu.

Anglický ekonom John Stuart Mill, obecně také považovaný za posledního polyhistora, se narodil v roce 1806 (umírá roku 1873) jakožto syn známého filosofa, publicisty a ekonoma Jamese Milla. Prameny uvádějí, že Mill byl velmi nadaný, nicméně nelze tvrdit, že by zažíval příliš šťastné dětství. Jeho otec James do syna zarputile promítal své vlastní představy, a Johna Stuarta tak výrazně předurčil k jednobarevnému racionalismu. Jak uvádí Holman (2005), Mill již jako osmiletý studoval historii a latinu a ve svých dvanácti dokonce četl v originále Aristotelovu *Logiku*, tedy dílo obsahem a formou nadmíru náročné. Pod vlivem a dohledem svého otce pak studoval politickou ekonomii Adama Smitha a Davida Ricarda (představitelů klasické školy politické ekonomie<sup>2</sup>). Zároveň ale studoval i utilitářskou filosofii, jejímž tehdejším čelným představitelem v Anglii byl Jeremy Bentham (Bentham, 2009), jehož filosofie udělala na Milla hluboký dojem. Celé pozdější Millovo dílo bylo poznamenáno snahou spojit Smithovy, Malthusovy a Ricardovy ekonomické zásady s cílem utilitarismu, jenž sám Bentham definoval jako „...dosažení největšího štěstí pro největší počet lidí“ (Bentham, 1781)<sup>3</sup>.

---

\* Bankovní institut vysoká škola, Nárožní 2600/9, 158 00 Praha 5 (e-mail: martin.janicko@moodys.com).

\*\* Bankovní institut vysoká škola, Nárožní 2600/9, 158 00 Praha 5 (e-mail: janicko.pavel@cmkos.cz).

1 Stat' spadá do cyklu vědeckých projektů Bankovního institutu vysoké školy (BIVŠ) pro rok 2014 a její vytvoření bylo podpořeno prostředky laskavě poskytnutými v rámci tohoto cyklu.

2 Sám John Stuart Mill je často označován za posledního klasického ekonoma, nicméně jako ekonom není tolik předmětem textu. Zároveň je také nutno podotknout, že existují různá členění a různé pohledy na klasickou školu politické ekonomie, resp. poklasickou ekonomii i jejich etapizace. Blíže viz např. Sojka, 2010 nebo Sirůček a kol., 2007.

3 Je třeba poznamenat, že Benthamův utilitarismus je znám také pod pojmem *konsekvencialismus*, jelikož jej primárně zajímají důsledky lidského chování a nikoli pohnutky. Pokud vedou dva typy chování k tomu samému výsledku, není mezi nimi z hlediska Benthamova chápání rozdíl. Zde je možné vidět paralelu s Friedmanovým instrumentalismem v metodologii ekonomie. Na druhou stranu je třeba dodat, že Friedman se snažil určit kritérium pro přijetí či odmítnutí hypotézy, kdežto Bentham se snažil o vymezení jakéhosi obecného etického principu.

Některé zdroje (např. Sirůček, 2012) také ale uvádějí, že na Milla měla v jeho formování pro utilitářskou filosofii vliv i jeho milenka a později manželka Harrieta Taylorová, která sama sebe považovala za příkladnou přívrženkyni utilitářského myšlení.<sup>4</sup>

Millův přínos ovšem spočívá i v obohacení logiky (indukce vs. dedukce a kauzalita), ale taktéž v oblasti psychologie (zejména skrze rozpracovávání hedonistického přístupu a konceptu odměn a trestů). Jakkoli se může zdát takovéto dělení v souladu s Millovou teorií příznačně čistě utilitární, John Stuart je jedním z posledních vědců, jejichž přesahy se dají lokalizovat výrazněji i v opravdu metodologicky odlišných vědeckých disciplínách. Na druhou stranu je třeba vidět, že agregace Millových přínosů podle společného tematického jmenovatele je nadmíru složitá, neboť jak již poznamenal George Stigler (a nejen on), souvisí spolu tematicky pouze velice vágně (Buchholz, 1989).

John Stuart byl velice plodným a vlivným vědcem. Millovy *Zásady politické ekonomie s některými aplikacemi v sociální filosofii* (1848) se staly nejpoužívanější učebnicí politické ekonomie v Anglii (až do vydání Marshallových *Zásad ekonomie* v roce 1890). Byly napsány jazykem nepochybně podstatně snazším a srozumitelnějším než Ricardovy *Zásady* (Holman, 2005). Zároveň Mill prezentoval svou knihu jako jakousi moderní verzi Smithova *O původu a podstatě bohatství národů* (1776), která měla odrážet nové poznatky a novou, nutno říci v mnohém změněnou, realitu Anglie poloviny 19. století. Millovo nejdůležitější dílo věnované utilitarismu se nazývá „Utilitarianism“ a bylo napsáno roku 1863. Ačkoli se utilitarismu věnoval přímo či nepřímo v mnoha svých dalších pracích, toto dílo je považováno za alfu a omegu Millova myšlení v této oblasti.

Je nesporné, že John Stuart Mill byl významnou osobností anglické (společenské) vědy v 19. století. Jeho přínos se nenese pouze v rovině ekonomie, neboť je Mill představitelem klasické školy politické ekonomie, ale taktéž filosofie nebo dokonce politické filosofie. Ačkoliv měl John Stuart mnoho následovníků a podporovatelů, stal se ale i terčem kritiky ze strany například Karla Marxe (Marx, 1978), který jeho postoje považoval za smířlivé vůči tzv. kapitalistické třídě. Marx dále s oblibou tvrdil, že Millovy postoje nevyhnutelně vedou k paušalizaci a instrumentalizaci problému postavení společenských tříd v kapitalisticky organizované ekonomice.

## 1. Millův utilitarismus

Millův utilitarismus je sám o sobě formou etické nauky a aplikuje jeho postoje do různých vědních disciplín. Jak již bylo uvedeno, utilitarismus sám o sobě u Milla nevznikl; za jeho duchovního otce je považován Jeremy Bentham, nicméně za doby Millova života a díky němu fakticky došlo k jeho značnému rozšíření do povědomí ve vědecké obci mnoha společenskovědních disciplín. Pro naše potřeby pak přijmeme tuto definici utilitarismu: „(Utilitarismus) je názor, že určité jednání je správné, jestliže jsou jeho důsledky (konsek-

4 Mill s Taylorovou jsou také ale autory *Esejů o manželství a rozvodu*, kde oba revoltují, mimochodem obdobně jako Karel Marx, proti tehdejšímu stavu instituce manželství. Tehdejší podobu manželského svazku chápou spíše jako institut znemožňující ženám seberealizaci a zachovávající jejich podřízenost vůči mužům. I přes tyto výtky se ovšem Mill s Taylorovou po smrti jejího manžela oženil a jejich svazek přetrval přes všechny nesnáze zejména zdravotního charakteru téměř osm let. Bliže o Taylorové píše například Sirůček, 2012.

vence) přinejmenším tak dobré jako důsledky možného alternativního jednání. Jde o tzv. *princip utility*“ (Audi, 1997). K této definici ovšem Mill dodává etický rozměr (který u Benthama spíše chybí), ale také kvalitativní stránku. Připisuje totiž více užitečnosti psychické stránce věci než fyzické, když tvrdí, že by bylo „...absurdní si myslet, zatímco při hodnocení všech ostatních věcí se uvažuje kvalita stejně jako kvantita, že by hodnocení potěšení mělo záviset pouze na kvantitě“ (Mill, 2011). I z tohoto důvodu nazýváme Millův koncept utilitarismu konceptem „kvalitativním“. Na rozdíl od Benthama se tedy nejedná o skalárovou, nýbrž *de facto* o vektorovou veličinu.

Odlišení od Benthama dále akcentuje, když se Mill dotazuje na vyšší způsob existence: „Málo lidí by souhlasilo s tím, aby se změnili v nižší živočichy, jen aby mohli plně okoušet zvířecí slasti. Žádný inteligentní člověk by nechtěl být blázen, žádný vzdělaný člověk by nechtěl být hlupák, žádný citlivý a svědomitý člověk by nechtěl být sobecký a podlý, i kdyby byli přesvědčeni, že blázen, hlupák či lump je se svým údělem spokojenější, než jsou oni se svým (Mill, 2011). Jakkoli je pak podle Milla potenciálně složité rozlišit vyšší a nižší úroveň uspokojení, je přesvědčen, že to není vyloučené, podíváme-li se na některé existenciální metaprincipy: „Je lepší být nespokojený člověk než spokojený vepř; je lepší být nespokojený Sokrates než spokojený blázen. A jsou-li blázen nebo vepř jiného názoru, pak proto, že znají jen svou vlastní stránku věci“ (Mill, 2011). Na rozdíl od Benthama je tedy utilitarismus Milla oboustranný: Mill nejenom usiluje o zvyšování štěstí jako takového, ale pokud toto není možné, tvrdí, že je třeba se zaměřit na snižování neštěstí. Právě zde lze zároveň spatřovat i ateistický způsob Millova myšlení. Ačkoli se poměrně často odvolává na křesťanské principy<sup>6</sup>, jde mu spíše o samotný *etický princip*, jelikož jeho metodologický přístup je ryze ateistický. Podle Milla je křesťanství pouze množinou některých etických principů, jejich společným jmenovatelem, ale nikoli jejich paušální zárukou.

Je třeba mít stále na paměti, že Mill byl liberál a roli státu viděl především v oblasti garance a vynucování vlastnických práv a ochrany vnější (obrana) a vnitřní (policie). V tomto šel jistě s dobou, neboť liberální ideologie byla jednou z primárních ideologií 19. století. Toto století je také často, alespoň co se týče Evropy, považováno za období tzv. *laissez-faire*, tedy minimálních státních zásahů (jakkoli se lze o definici tohoto pojmu dohadovat) do ekonomiky, potažmo do společnosti jako takové. U Milla je ovšem zajímavé, že svůj přístup jednoznačně odvozuje právě z utilitarismu a z jeho agregovaných implikací. On sám považuje užitečnost za poslední instanci v posuzování etických otázek, a to takovou, která se zakládá na trvalých zájmech člověka jakožto bytosti schopné vývoje. Na základě toho pak tvrdí, že pouze pokud se individuální zájem dotýká zájmu jiného individuálního, je hoden kontroly od vyšší instituce (Mill, In: Hlavoň, 1995).

Pro Milla je svoboda jednotlivce nedotknutelná a sama o sobě představuje, opět na rozdíl od původní Benthamovy koncepce, postupný cíl nebo dokonce ideál, respek-

5 Mill se ostatně s Benthamem vypořádává ve spisku *Bentham*, kde ho nepřímě obviňuje z nedostatečného akcentu na „ducha“ vůči „materii“.

6 V souvislosti s konáním vůči jiným osobám cituje například Ježíše a jeho známé „Co nechceš, aby jiní činili Tobě, nečini Ty jim“ a „Miluj bližního svého jako sebe samého“. Podle Milla se přitom jedná o dokonalou utilitaristickou morálku.

tive předpoklad k naplňování štěstí. Nejedná se tudíž o štěstí jako takové, neboť až teprve po dosažení svobody je možné štěstí začít zvyšovat. V opačném případě by se jednalo, jak již bylo uvedeno, *a priori* o snižování neštěstí. Mill nicméně svobodu jednotlivce v podstatě podřizuje štěstí. Jak v této souvislosti správně poznamenává Berlin (1999): „Často, zdá se, hájí svobodu na základě toho, že bez ní nelze odhalit pravdu, protože nemůžeme v myšlení nebo v životě vykonávat ony experimenty, které nám jako jediné mohou odhalit nové, dosud netušené způsoby maximalizace potěšení a minimalizace bolesti, což je v posledku jediný zdroj hodnot. Svoboda je pak hodnotná jakožto prostředek, ne cíl.“ Na tomto základě pak Mill postuluje, že je vhodnější nechat jednotlivce rozhodovat o svém vlastním osudu a nenutit je přijímat rozhodnutí, která jsou vynucována shora. Mill tak považuje za hlavní motivaci k existenci státu právě ochranu svobody a zdraví jednotlivců, která rozhodování o vlastním osudu v podstatě usnadní nebo alespoň umožní.

## 2. Utilitarismus a svoboda

Je poněkud překvapující, že se v Millově koncepci utilitarismu vlastně promítá snaha spojit důraz na svobodu jedince s důrazem na obecné blaho. Mill se tedy nevyhýbá hodnotit jakési vyšší společenské cíle pomocí individuální užitkové analýzy. Z tohoto principu lze i vyčíst jeho pohled na etiku: Mill *de facto* odmítal jakékoliv postuláty přijímat za dané a neměnné; etika vždy podle něj musí vycházet ze svobody, resp. je vždy závislá na jednání jednotlivých lidí. Postuluje, že bez zřetele k okolnostem nelze vždy určit to, jak člověk má či nemá jednat, tedy nelze určit apriorně závazné předpisy.

Zajímavé je, jak Mill tvrdí, že etiky, které vyhlášují morální povinnosti za „objektivní skutečnosti“, nejenže nedosahují větší obecné pravdivosti než subjektivní chování jedinců, nýbrž vnucují i předpisy, které vznikly za jiných okolností, a ztratily tak své oprávnění (Mill, 1998). S tímto názorem by nicméně patrně polemizoval rakouský liberální ekonom F. A. Hayek, který právě v etických normách zavedených v minulosti viděl nosný prvek současného chování společnosti (Hayek, 2003)<sup>7</sup>. Mill se domníval, že naproti tomu utilitaristický princip poskytuje člověku měřítko pro posouzení samých pravidel, dává mu tím základ přesvědčení o jejich správnosti a umožňuje, aby pravidla odvozená z tohoto principu byla neustále zlepšována. Princip užitečnosti, neboli v benthamovsko-millovském pojetí princip zvětšování kvantity blaha a zmenšování kvantity strastí není ničím, co je člověku vnucováno, nýbrž je to směrnice, kterou se jedinec (byť mnohdy nevědomky) řídí a která je mu vlastní. (Mill, In: Hlavoň, 1995)

Existence, jež člověku poskytuje co nejvíce blaha a co nejméně strastí, je podle Milla konečným účelem člověka. Blaženost je dobrem a dobrem je vše, co je užitečné, tj. co slouží k uskutečnění tohoto účelu a co se případně z prostředku stává součástí samého účelu – součástí blaženosti (Hlavoň, 1995). V této bytostné orientaci člověka, v této jeho touze viděl Mill jakousi pružinu pokroku. Vše je třeba zdokonalovat a posuzovat z tohoto hlediska: zda je to užitečné k dosažení určitého účelu. Mill si uvědomoval, že

7 Právě von Hayek Millův utilitarismus také často kritizuje. Blíže k tomuto viz např. Diamond, 1980.

utilitaristicko-eudaimonistický princip neumožňuje dát některým lidem větší a jiným menší právo na blaženost. Postuluje, že stejný nárok na blaženost v sobě zahrnuje stejný nárok na všechny prostředky blaženosti, ale pozor: „*Vyjma případu, kdy neodvratné podmínky lidského života a obecný zájem, v němž je zahrnut i zájem každého jednotlivce, kladou této zásadě meze*“ (Mill, In: Hlavoň, 1995).

Mill ale rozhodně nebyl žádným rovnostářem, nicméně dopouštěl se normativních výroků na základě svého přesvědčení, kterými obhajoval obecné blaho. Zajímavé je, jaký je u něj patrný posun od raných „klasiků“, kteří se nezabývali morální stránkou rozdělení skupin obyvatelstva v Anglii (vlastníci půdy, kapitalisté a dělníci), tedy tím, zda je takový stav uspokojivý nebo ne, a argumentovali v tom smyslu, že každá z těchto skupin dostává ve své podstatě takové bohatství, na jaké má nárok. Mill byl výjimkou. Například ho paradoxně poněkud znepokojovalo, kolik lidí se musí nedobrovolně zříkat pocitu blaženosti. Takový stav považoval za nedokonalý a hodný nápravy. Věřil, že toho lidskou péčí, výchovou, porozuměním a zlepšováním společenských zřízení lze dosáhnout (Mill, 1998).

Millův utilitarismus měl za jeden z cílů taktéž řešit některé problémy sociálního charakteru. Mill se domníval, že jím rozpracovaná teorie přispěje k pochopení problematiky lidského chování a k implementaci „rozumných“ sociálně-politických rámců. Takovéto rámce by měly vést ke zvýšení blahobytu obecné populace. V duchu utilitarismu ale také požadoval, aby veškeré sociální politiky byly vyhodnocovány podle dopadu, který budou mít právě na blahobyt populace. Čím vyšší dopad měřeno součtem zvýšení užitku jednotlivců ze spotřeby (respektive z možnosti spotřeby), tím lepší dotyčná sociální politika. Stejně tak trestání zločinců by je mělo odrazovat od dalšího páchání trestných činů, protože potenciální trest (očekávaný s pravděpodobností  $p$ ) bude vyšší než benefit ze spáchání činu. Proto trest by měl přesně odpovídat trestu *právě* nutnému k zamezení trestnému činu.

### 3. Kontroverze

Již za svého života byl Mill nucen reagovat na tehdejší kritiku utilitarismu, jakož i byl nucen vypořádat se se silnými argumenty proti utilitarismu v podstatě od doby jeho přítele Benthamu. Zdánlivá absence metafyzických přesahů a kupecké počty s lidskými pocity v rámci utilitarismu byly mezi hlavními platformami, na nichž se kritika odrážela (Loužek, 2006; Mill, 2011).

Otázkou například je, co si máme představit pod již uvedeným zlepšováním společenských zřízení. U Milla není jasné, zda má jít o jakousi koordinovanou činnost z nějakého „vyššího“ centra, anebo pouze o průchod soukromým aktivitám občanů a jejich svobodné existenci a myšlení. Mill ani neříká, kdy je vlastně již dosaženo příhodného stavu, tedy takového, který by byl uspokojivý. A otázkou také je, jak by se tohoto stavu dosáhlo bez apelu na morálku, resp. v rámci utilitarismu. Mill sám považoval v tomto ohledu za důležitý pokrok, a tudíž i vládu, která pokroku napomáhá, za prospěšnou. Na druhou stranu lze vysledovat, že aby se vláda chovala v souladu s pokrokem, resp. mu napomáhala, je třeba, aby nebyla pasivní a aktivně zasahovala do života společnosti. Tady je možno vidět jistý paradox, neboť toto přímo není v souladu s liberalismem. Lze proto tvrdit, že Millův utilitarismus a liberalismus jsou v jistých ohledech v rozporu. John Stuart byl klasickým ekonomickým liberálem v oblasti výroby, nicméně v oblasti rozdělování, resp. přerozdělování, byl tedy spíše sociálním reformistou.

Za využití utilitarismu se také dotazoval, zda je Smithova „neviditelná ruka“<sup>8</sup> nejvhodnějším nástrojem taktéž pro redistribuci bohatství, a to zejména, pokud se vezmou v potaz aspekty morální a etické. Nadřazuje tedy Mill svobodu jednotlivce nebo blaho společnosti (i přesto, že má být dosaženo prvotně od jednotlivců)? Těžko také říci, zda by se se svým pojetím liberalismu právě pro tyto zdánlivé dichotomie nesetkal s kritikou od dnešních liberálů.<sup>9</sup> Například F. A. Hayek ve svém díle *Právo, zákonodárství a svoboda* postulují, že společnost, která si stanovuje cíle, se nevyhnutelně přichyľuje k autoritářství. Podle něho nemá mít společnost cíle, ale pouze prostředky. Formulace cílů je podle Hayeka čistě v rukou jednotlivců, a nikoli společnosti jakožto celku. Společnost podle Hayeka nejedná, jednají pouze jednotlivci; tvrdit opak se podle něj rovná kolektivismu (holismu) a potažmo sociálnímu inženýrství (konstruktivismu), tedy snaze vytvořit veškeré společenské instituce na základě racionálního plánu (Hayek, 2003).

Utilitarismus v Millově podání není tedy jeho zcela typickým naplněním. Je tomu tak alespoň v tom smyslu, že ačkoliv Mill klade velký důraz na snažení jednotlivců na základě „doktríny“ utilitarismu, tak se taktéž ale snaží o blaho jeho společnosti, a to ovšem nejenom na jeho základě. Fundamentální však u Milla utilitarismus samozřejmě je. Millův přínos k utilitarismu spočívá i v tom, že *de facto* klade větší důraz na uspokojování duševních nežli materiálních potřeb. Ideálem utilitaristické morálky je v Millově pojetí takový stav společnosti a takový stav sociálních citů jejích členů, v němž by pro lidi bylo nemožné, aby naprosto nedbali zájmů druhých lidí. Jednotlivec by byl povzbuzován, aby uváděl své city do stále většího souladu s blahem společnosti, nebo aby k němu alespoň ve stále větší míře přihlížel; stav, v němž by jednotlivec byl nejen neschopen myslet, že by obecné blaho mohlo být jeho vlastnímu blahu indiferentní nebo dokonce nepřátelské, nýbrž puzení k podpoře obecného blaha by bylo v každém jednotlivci obvyklou pohnutkou jednání (Hlavoň, 1995). Toto ve své podstatě znamená, že Mill věří, že s postupným rozvojem společnosti bude docházet k omezování nespravedlnosti a direktivní podpoře solidarity a subsidiarity. Takováto myšlenka dnes není nová a ani překvapivá, nicméně již řada myslitelů se ve svých pracech obávala, že tento proces může vést k tzv. plíživému socialismu, který nahradí svobodnou společnost omezeními, regulacemi, autoritářstvím a restrikcemi. V tomto duchu konvenčně argumentovali Schumpeter, Mises nebo také již několikrát zmíněný Hayek.

Jak vidno, Mill měl rozvinuté sociální citění a měl stále na mysli, že většina lidstva nemá podmínky k tomu způsobu existence, který sociálně-eudaimonistický utilitarismus vlastně považuje za ideál. Lze však vůbec jednotlivce přivést k tomu, aby přihlížel k blahu jiných, nebo dokonce k blahu všech? Odpověď na tuto pro utilitarismus klíčovou otázku Mill nachází jednak v učení o společenské přirozenosti člověka a jednak v teorii zastupitelské demokracie (Hlavoň, 1995). Podle něho existuje v člověku jistý přirozený pud, jenž „...*bude tvořit sílu utilitaristické morálky, až bude obecná blaže-*

8 Ačkoliv se samozřejmě jedná o metaforu, pojem „neviditelná ruka“ je ovšem pojmem obecně přeceňovaným a zejména nepatřičně interpretovaným, přičemž samotným Smithem byla použita pouze na jednom místě v *Teorii mravních citů* (Smith, 1982) a na jednom místě v *Bohatství národů* (Smith, 1958).

9 Již jen například z toho důvodu, že si stanovuje cíle pro společnost jakkoli vychází od individuů. A tento metodologický rozpor pak nelze řešit jednoduchou agregací.



*nost uznána za etické kritérium. Tato neochvějná základna spočívá v sociálních citech lidí, v oné touze po jednotě s členy našeho lidského rodu“ (Mill, In: Hlavoň, 1995).*

Mill zároveň argumentuje v tom smyslu, že pokrok spočívá v posunu od egoistické (prospěchářské) společnosti ke společnosti utilitaristické, tedy takové, ve které bude jednání lidí ku prospěchu celku, nikoliv pouze jim samotným. Mill tak vlastně bojoval v rámci určitého dilematu — na jednu stranu prosazoval jisté přirozené zákony společnosti, resp. jejího ekonomického chování, na stranu druhou se ale chtěl zasazovat o její blaho a reformu institucí, která by to umožnila. Spjoval v sobě liberála, humanistu a ekonoma a se svými postoji byl u anglické veřejnosti dlouho velmi oblíben a obdivován i přesto (nebo právě proto), že v jistých ohledech spojoval jen těžko spojitelné.

## Závěr

Přes všechny kontroverze a explicitní i implicitní problémy utilitarismus dále přetrvál a nesmazatelně se vepsal do mnohých společenských věd, jako například do filosofie, politické filosofie, kde na jeho základech fakticky stojí americký *pragmatismus*, a ekonomie. Utilitarismus je zjednodušeně řečeno pohled, na jehož základě se každý jedinec snaží maximalizovat své uspokojení, a to v důsledku znamená uspokojování potřeb celé společnosti. Ve své podstatě a svým způsobem u něj můžeme nalézt prvky *hedonismu*. Lidé jednají především tak, aby dosahovali co největšího pocitu blaženosti. Jde svým způsobem o sčítání výnosů a odečítání nákladů nebo o matematiku „slastí a strastí“.

Tento přístup také nakonec našel kromě podoby pragmatismu v politické filosofii asi největšího uplatnění v *ekonomii*, kdy člověk, chovající se podle tohoto principu, je označován za racionálního (tzv. *homo oeconomicus*) a je základním kamenem tzv. neoklasické mikroekonomie. V jeho nejvulgárnější formě jde ale jistě o zjednodušení a účelovou redukci utilitarismu pro modelové potřeby. Širší otázkou ovšem je, zda sledování vlastního zájmu vede automaticky k dobru pro společnost. Kritici utilitarismu správně namítají, že některá jeho řešení zcela neodpovídají naší morální intuici — kupříkladu vražda a mučení by se striktně vzato někdy mohly stát žádoucími, jelikož zásadní je výsledek a ne pohnutky. Z toho pak vzešla větev tzv. pravidlového utilitarismu, tedy utilitarismu v rámci určitých společenských pravidel. Tento typ se ale stává velmi často nekonzistentním a nelze jej aplikovat obecně. Přestože je utilitarismus mnohými kritizován, případně složitě interpretován, zůstává významným myšlenkovým směrem, jehož relevance je odvozena již jen od jeho slavných představitelů, jakými jsou Bentham, Mill, Hume, Rashdall, Hare, Singer a další. Je ovšem odvozena také z faktu, že se stal v určitých, především společenských vědách často používaným principem. Další studium Milla a pochopení jeho teoretického záběru je tak nezbytné pro správné uchopení utilitarismu i v dnešní ekonomii.

## Literatura

- Audi, R. 1997. *Moral Knowledge and Ethical Character*. New York : Oxford University Press, 1997.
- Bentham, J. 2009. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Dover : Dover Publications Inc., 2009.
- Berlin, I. 1999. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha : PROSTOR, 1999.

- Buchholz, G. T. 1989. *Živé myšlenky mrtvých ekonomů*. Praha : Victoria Publishing, 1989.
- Diamond, M. Jr. 1980. F. A. Hayek on Constructivism and Ethics. *The Journal of Libertarian Studies*, 1980, roč. IV, č. 4, s. 353–365.
- Hayek von, F. A. 2003. *Recht, Gesetz und Freiheit*. Herausgeber: Viktor Vanberg, XIX, Tübingen : Mohr Siebeck, 2003.
- Hlavoň, K. 1995. *Dvě varianty pojetí společnosti, jednotlivce a etiky v raném pozitivismu*. Brno : Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské Univerzity, 1995.
- Holman, R. et al. 2005. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha : C. H. Beck, 2005.
- Jurečka, V., ed. 2007. *Ekonomie J. S. Milla*. Ostrava : VŠB, Technická univerzita Ostrava, 2007.
- Loužek, M., ed. 2006. *John Stuart Mill: Dvě stě let od narození*. Příbram : CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006.
- Marx, K. 1978. *Kapitál*. Praha : Svoboda, 1978.
- Mill, J. S. 2006. *On Liberty*. London : Penguin Classics, 2006.
- Mill, J. S. 1998. *Utilitarianism*. (R. Crisp, ed.). New York : Oxford University Press, 1998.
- Mill, J. S. 2011. *Utilitarismus*. Havlíčkův Brod : Vyšehrad, 2011.
- Mill, J. S. a Bentham, J. 2004. *Utilitarianism and other essays*. London : Penguin Books, 2004.
- Sirůček, P. a kol. 2007. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj – současnost – výhledy)*. Slaný : Melandrium, 2007.
- Sirůček, P. 2012. Ženy v ekonomii – H. Taylorová-Millová a M. Fawcettová. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2012, roč. 20, č. 2, s. 93–100.
- Smith, A. 1958. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha : SPN, 1958.
- Smith, A. 1982. *The theory of moral sentiments*. (D. D. Raphael and A. L. MacFie, eds.). Glasgow : Indianapolis, 1982.
- Sojka, M. 2010. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha : Havlíček Brain Team, 2010.

## UTILITARIANISM ACCORDING TO JOHN STUART MILL

**Abstract:** The article discusses utilitarianism in the form elaborated by John Stuart Mill. Although utilitarianism has been variously employed by philosophers and economists, Mill is the figure most closely associated with this theory. His ideas deeply influenced economists of the 20th century and continue to shape the postulates of contemporary economics and other social sciences. We demonstrate how seminal utilitarianism was to Mill's work, explore what influenced his thoughts on it, and place our analysis in the socio-economic context of the time Mill was writing. We argue that utilitarianism has eclipsed Mill's other contributions to economics, yet is often oversimplified and has unjustly served as a platform for a more general critique of homo economicus.

**Keywords:** utilitarianism, social sciences, laissez-faire, classical economics, hedonism, individualism

**JEL Classification:** B12; B31; B40